

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI

Iva Rosandić

Položaj klasičnog hrvatskog filma u zbirkama narodnih knjižnica

Diplomski rad

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Ana Barbarić

Zagreb, 2018.

Sažetak:

Položaj klasičnog hrvatskog filma u zbirkama narodnih knjižnica

Iako je jedna od temeljnih zadaća narodne knjižnice dohvaćanje različitih oblika građe u svrhu zadovoljenja potreba svih članova zajednice, film je zbog niza društvenih faktora manje zastupljen. Polazeći od stajališta jednakovrijednosti filma u odnosu na druge oblike izraza, rad pokušava utvrditi neke od razloga nedovoljne zastupljenosti filmskih naslova u zbirkama. Iako se temeljna djela hrvatske filmske umjetnosti konsenzualno smatraju kulturnim dobrom, ipak se sustavno ne rješavaju prepreke njegovoj dostupnosti. Nastojimo pokazati na koji način knjižničku praksu, kao integralni dio sustava, opstruira nekoherentna kulturno-obrazovna politika. S druge strane, želi se naznačiti potencijal knjižnice kao društvenog aktera, a koji proizlazi iz odgovornosti inherentne javnoj funkciji.

Ključne riječi: hrvatski film, filmske zbirke, narodna knjižnica, javna funkcija

Summary

Position of Croatian classical film in public library collections

Although one of the basic tasks of public libraries is collecting various material with the aim of meeting the needs of all members of the community, film is – due to a myriad of social factors – less represented in library collections. We believe that film has the same value as other forms of expression and we will use this viewpoint as a basis of trying to determine some of the reasons why film is not as represented in library collections. Although the best Croatian films are considered cultural goods, the obstacles to their availability are still not systematically solved. We will try to show how incoherent cultural and educational policies obstruct library practices. On the other hand we will try to indicate the potential libraries as social actors have, this potential stemming from the libraries' responsibility which is inherent to their public function.

Key words: Croatian film, film collections, public library, public function

Sadržaj

Uvod	4
Javna funkcija narodnih knjižnica	6
Audiovizualne zbirke u narodnim knjižnicama	9
Odnos prema filmu	11
Film kao kulturno dobro	14
Tržišni zahvati u javnu domenu	17
Klasični hrvatski film u zbirkama narodne knjižnice	20
Analiza rezultata	24
Utjecaj društvenih faktora na izgradnju fonda	27
Zaključak	30

Prihvatimo li određenje narodne knjižnice¹ kao prostora intenzivne razmjene znanja, što uključuje i relevantnu aktivnost u promicanju različitih modusa kulturnog izraza, do izražaja dolazi inherentno javna funkcija, koja nužno iziskuje široku institucionalnu potporu. Zakonska regulativa barem načelno osigurava dotok financija, koje bi trebale omogućiti razvoj knjižnične usluge u skladu s međunarodnim preporukama i smjernicama,² što prije svega podrazumijeva nediskriminatornu politiku na svim razinama, koja se manifestira kroz temeljno načelo opće dostupnosti usluga i informacija. Definiranje potreba stanovništva konkretne sredine prepušteno je procjeni na kojim je aspektima knjižnične usluge nužno inzistirati, no tendencija suvremenog knjižničarstva jest preoblikovanje usluga u skladu sa zahtjevima modernog doba i posredovanje u neprekidnoj produkciji novih informacija na različitim medijima.

Kad su u pitanju filmske zbirke, bez provedenog empirijskog istraživanja možemo uočiti neujednačene prakse, koje se mogu povezati s nedefiniranim statusom filma, odnosno neravnopravnim položajem u odnosu na druga (starija) područja umjetnosti.³ Unatoč heterogenim shvaćanjima uloge, strukture i funkcije filmskih arhiva,⁴ koji su direktno nadležni za očuvanje, dohvaćanje i dostupnost filmske građe određene sredine, u promociji filmske kulture različite institucije mogu komplementarno djelovati, posebno u sredinama izvan uhodanih kulturnih tokova. Pritom do izražaja dolazi uloga narodne knjižnice kao suplementa aktivnosti prisutnih u urbaniziranim područjima, kao i opravdanje zahtjeva za ujednačavanje usluge i upotpunjavanje filmskih zbirki.

Uzevši u obzir naznačenu misiju i viziju narodnih knjižnica, kao i konkretnu ulogu u zajednici, istovremeno zastupajući stajalište Mate Kukuljice o filmu kao kulturnoj baštini⁵ i Bourdieuv zaključak o sociološkim razlozima podzastupljenosti filma, u ovom će se radu pokušati problematizirati položaj filmskih zbirki kroz orijentaciju na status klasičnog hrvatskog filma u narodnim knjižnicama, shvaćenog kao paradigmu društvenog tretmana kulture uopće. Pokušat će se utvrditi na koji način nedefinirana kulturna politika, kao i šira društvena simptomatologija,

¹ „Narodna je knjižnica lokalno obavijesno središte, koje svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i informacija“, u: IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. // IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 105

² IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.

³ Bourdieu, P. Distinkcija : društvena kritika suđenja. Zagreb : Izdanja Antibarbarus, 2011.

⁴ Kukuljica, M. Zaštita i restauracija filmskog gradiva. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2004. str. 30

⁵ Kukuljica, M. Vrednovanje filmskog gradiva. // Hrvatski filmski ljetopis. 56, god.14 (2008), str. 85-92

izražena kroz privatizacijske procese uzurpacije kulturnih dobara, a koji su negativno odredili čitavu društvenu dinamiku, determinira zatečeno stanje filmskih zbirki narodnih knjižnica.

Iako se u svom određenju društvene uloge knjižnice referira na klasičnu čitalačku orijentaciju i knjižnu građu kao dominantnu, Josip Stipanov ipak naglašava ključne teze koje se analogno mogu primijeniti na ostale knjižnične djelatnosti:

„Knjižnica je pak pokazatelj i rezultat kulturne zrelosti jedne sredine, najbolje ogledalo toga društva. Osnivanjem i osiguravanjem rada knjižnice društvo nastoji trajno, sređeno i organizirano sačuvati i omogućiti upotrebu svega što je napisano, objavljeno u toj sredini, u tom društvu, svega što o njemu govori i što ga pokazuje, bilo o njegovim pojedincima ili njemu kao cjelini.“⁶

Ako se u odnosu društva i kulturne politike prema knjižnicama reflektira šire društveno određenje, onda svako proučavanje konkretne knjižnične prakse potencijalno može rezultirati zaključcima primjenjivima i na ostale sfere društva. Budući da se iz javnog mnijenja sustavno istiskuje pojam zajedničkog dobra i jednakog prava na njegovo uživanje, može se razmotriti na koji način slični procesi transformiraju knjižničnu djelatnost i uvjetuju tendencije daljnjeg razvoja.

⁶ Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010. str. 15

1. Javna funkcija narodne knjižnice

„Osnovno je načelo narodne knjižnice da njezine službe i usluge moraju biti dostupne svima...“,⁷ time se, između ostaloga, isključuje diskriminacija na temelju ekonomskog statusa, kao što IFLA-ine smjernice i ekspliciraju, navodeći besplatnu uslugu bitnom pretpostavkom funkcioniranja knjižnica. Kao javno zdravstvo ili školstvo, u suvremenom je društvu (prije svega europskog kulturnog kruga) narodna knjižnica dio institucionalizirane platforme koja barem nominalno osigurava ravnopravnu društvenu participaciju utemeljenu na općem konsenzusu. Općenito, javna sfera uz sebe veže niz konotacija i značenja, no javnost, javni prostor ili javna funkcija kao imanentno političke kategorije, neprekidno se strukturiraju kroz društvenu praksu u skladu sa zahtjevima vremena, odnosno ovisno o promjenama odnosa moći, prijeti im rastakanje:

„Javna knjižnica dio je tih nevidljivih infrastruktura koje smo počeli primjećivati tek kada su počele nestajati. Utopijski san o mjestu s kojeg će svako ljudsko biće imati pristup svakom komadiću dostupnog znanja koje se može prikupiti dugo se činio neostvarivim, sve dok ga egalitarni impetus socijalnih revolucija, prosvjetiteljska ideja o univerzalnosti znanja i suspenzija komercijalnih barijera pristupu znanja nisu učinile mogućim.“⁸

Iako direktno vezana uz javne politike (IFLA-in i UNESCO-ov Manifest: *Odgovornost za narodnu knjižnicu imaju lokalne i nacionalne vlasti. Ona mora biti poduprta posebnim pravnim propisima i financirana od nacionalne i lokalne vlasti. Knjižnica mora biti bitnom sastavnicom svake dugoročne strategije na području kulture, osiguranja informacija, opismenjivanja i obrazovanja.*⁹), u stručnoj je terminologiji uvriježen naziv narodna knjižnica nasuprot ekvivalentu javna. Čini se da konotacije koje proizlaze iz epiteta javna imaju za cilj još više naglasiti društvenu odgovornost knjižnice. Citirani zbornik *Javna knjižnica = Public library*, nastao je kao rezultat promišljanja prirode knjižničarske djelatnosti u sklopu izložbe u organizaciji kustoskog kolektiva WHW i Multimedijalnog instituta. Njihove ideje treba kontekstualizirati i povezati s promicanjem demokratičnosti u svim sferama društvenog

⁷ IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice, str. 22

⁸ Mars, M.; Medak, T.; Zarroug, M. Javna knjižnica : esej. // Javna knjižnica = Public library / urednici Tomislav Medak, Marcell Mars. Zagreb : Što, kako i za koga : Multimedijalni institut, 2015. str.10

⁹ IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, str. 106

djelovanja, a u osnovi se mogu shvatiti kao krajnje konzekvence temeljnih postulata navedenih u međunarodnim dokumentima o samoj svrsi knjižničarstva uopće.

U suvremenim knjižničarskim raspravama koncept trećeg prostora najbliži je pojmu javne funkcije, u smislu potencijala za konkretne zahvate u zajednicu. Zoran Velagić u članku *Povijesnost koncepcije knjižničnog trećeg prostora*¹⁰ navodi da je pojam trećeg prostora iskonstruirao Ray Oldenburg supsumirajući pod njega sve prostore javnog okupljanja. No, takvim se određenjem ne diferenciraju javni prostori kao mjesta pukog boravljenja i slučajnog okupljanja od prostora osmišljene funkcije koja će rezultirati željenom „demokratičnošću“. Bez uspostavljanja čvrste distinkcije, većina tzv. trećih mjesta pod agendom neutralnosti pristup determinira obrazovnim, ekonomskim i drugim pretpostavkama, dok bi idealna zadaća knjižnice bila nadvladati razlike proizašle iz društvene nejednakosti.

Iako se prema Audsonu, kako citira Velagić, nova uloga „ne može ostvariti širenjem fonda i usluga, nego izlaganjem različitih ljudi različitim utjecajima, odnosno sučeljavanju različitih pojedinaca,“¹¹ čini se da tek razvijena standardna usluga otvara mogućnosti za preobrazbu djelatnosti. Uostalom, tek kad ispuni obrazovni potencijal, koji je direktno povezan sa stanjem fonda i aktualnim informacijama koje nudi, može se govoriti o osvješćivanju pozicije korisnika kao građanina i dionika šire zajednice. No, riječ je o kompleksnom procesu, koji traži sistematsku potporu na svim razinama i koordiniranu obrazovnu i kulturnu politiku.

Ako se zadržimo na klasičnijim funkcijama narodnih knjižnica, orijentaciji na konkretne službe i usluge, neovisno o kritičkom razmatranju vlastite uloge u razvoju slobodnomislećeg pojedinca, u hrvatskim uvjetima do izražaja dolazi neujednačena praksa narodnih knjižnica. Budući da je financiranje prepušteno lokalnoj i regionalnoj samoupravi, realne mogućnosti knjižnica proporcionalne su ekonomskim uvjetima sredine u kojoj se nalaze. Iako su u siromašnijim zajednicama koristi od efikasnih narodnih knjižnica neusporedivo veće no što je to slučaj u kulturno i socioekonomski heterogenim sredinama, nepostojanje ujednačene politike financiranja knjižničnih usluga, razvoj usluga svodi na partikularne odluke lokalne vlasti.

Iz Strategije razvoja narodnih knjižnica RH od 2013.-2015.¹² saznajemo da, unatoč inicijativama, pojedine knjižnice nikad nisu odvojene od centara za kulturu (čime je

¹⁰ Velagić, Z. Povijesnost koncepcije knjižničnoga trećeg prostora. // Narodne knjižnice kao treći prostor: zbornik radova / urednice Dunja Marija Gabriel, Jelica Leščić. Zagreb: NSK, 2015. str. 30

¹¹ Ibid. str.33

¹² Strategija razvoja narodnih knjižnica Republike Hrvatske 2013. – 2015. (prijedlog). Dostupno na: http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/STRATEGIJA_RAZVOJA_NAR_KNJ_RH_21-9.doc (24.10.2018.)

onemogućeno povlačenje sredstava Ministarstva kulture za nabavu knjižne građe), a ruralni krajevi nisu niti prekriveni knjižničnom mrežom. S obzirom na to da su osnovne usluge osiguranja raznolike knjižne građe teško održive, iluzorno je raspravljati o usklađivanju djelatnosti s neprekidno novim načinima diseminacije informacija. Izostanak koherentne kulturne politike koja bi na lokalnoj razini poticala knjižničnu uslugu adekvatnu potrebama sredine, posebno u slučaju potrebe nadomještanja ostalih kulturnih institucija, rezultira marginaliziranjem velikog dijela stanovništva i kršenjem prava na jednaku dostupnost kulturnog, edukativnog i svakog drugog sadržaja. U tom se smjeru kreću IFLA-ine preporuke u Dodatku IFLA-inog Manifesta za narodne knjižnice,¹³ a koji naglašava nužnost osuvremenjavanja usluge, sukladno društvenom razvoju i osvješćivanju potencijala koji knjižnica kao javni prostor treba imati. To podrazumijeva nadopunu prakse pasivnog prikupljanja građe aktiviranjem u zajednici, u smislu zajedničkog korištenja resursa, obrazovanja i komunikacije.

„Narodne knjižnice kao kulturna središta – „živa“ okolina uz onu „zabilježenu“ – kombinacija arhiva, muzeja, knjižnice i kulture: kombinirana knjižnica.“¹⁴

Ostvariti puni potencijal javne funkcije knjižnice znači inzistirati na egalitarnosti, koja se na lokalnoj razini očituje u pristupu informacijama svim zainteresiranim stranama, a na široj razini u ukidanju neravnopravnosti u pristupu institucijama. Time se ostvaruju pretpostavke za dosezanje ideala knjižnice kao djelatnog momenta u razvoju aktivnog pojedinca koji posljedično kreira društvene promjene:

„...univerzalan pristup znanju za svakog člana društva proizvodi znanje, proizvodi znanje o znanju, proizvodi znanje o prijenosu znanja: javna knjižnica proizvodi društvenost.“¹⁵

¹³ Dopuna IFLA-inog Manifesta. // IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. str. 118-119.

¹⁴ Ibid. str. 119

¹⁵ Mars, M.; Medak, T.; Zarroug, M. Javna knjižnica : esej, str. 13

2. Audiovizualne zbirke u narodnim knjižnicama

Iako je u našim uvjetima usluga dohvaćanja različitog sadržaja za korisnike najrazvijenija, raznolikost i obim dostupne građe razlikuju se ovisno o specifičnim mogućnostima pojedine knjižnice. Već je devedesetih intenzivirana nabava građe na novim medijima, evocirajući promjene u obrazovnom, informacijskom i svakodnevnom okružju.

„Stavljajući na raspolaganje sve vrste medija, sve vrste izvora informacija, knjižnica na neki način nadoknađuje nedostatke svakoga pojedinačnog medija i teoretski omogućuje pristup svim izvorima informacija (...). Stoga može biti prepoznata i kao značajan čimbenik integracije društva.“¹⁶

Kad je u pitanju audiovizualna građa IFLA-ine smjernice oslanjaju se na teze Manifesta za narodne knjižnice, naglašavajući:

„Audiovizualni mediji dio su našeg kulturnog naslijeđa i sadrže golemu količinu informacija koje treba sačuvati za buduću uporabu. Raznolikost medija u društvu treba se odražavati u uslugama što ih knjižnice nude svojim korisnicima.“¹⁷

Stručna se udruženja općenito teorijski zalažu za ravnopravan odnos prema audiovizualnoj građi, uočavajući njenu važnost kao kulturnih produkata umjetnički ekvivalentnih književnosti, istovremeno informacijski bogatim sadržajem. Međutim, praksa ukazuje na manju vidljivost i intenzitet nabave, čiji su uzroci heterogene prirode, često uvjetovani vanknjižničnim faktorima.

Iz jednog od rijetkih članaka na temu,¹⁸ Višnje Cej, Tee Grašić-Kvesić i Tomislava Silića o korisničkim navikama posudbe audiovizualne građe *Multimedijalna i elektronička građa: istraživanje učestalosti korištenja*¹⁹ doznajemo da povijest muzičkih zbirki u KGZ-u seže u šezdesete godine, dok se filmske zbirke, zbog nove tehnologije, snažnije razvijaju od devedesetih godina.

Knjižnice izgrađuju zbirke prema internim politikama odnosa prema neknjižnoj građi, nabavi i istraživanju potreba korisnika. Iako je prisutna tendencija proširenja osnovnih usluga, ne postoji

¹⁶ Stipanov, J. Knjižnice i društvo, str. 20

¹⁷ Smjernice za audiovizualnu i multimedijску građu u knjižnicama i drugim ustanovama. / Bruce Royan, Monika Cremer i drugi za IFLA-inu Sekciju za audiovizualnu i multimedijскую građu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. str. 8

¹⁸ Prema: Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad. Zadar : Filozofski fakultet, 2015., Duić ističe da u hrvatskim uvjetima nedostaje teorijskih uvida i istraživanja o čimbenicima koji utječu na oblikovanje filmskih zbirki

¹⁹ Cej, V.; Grašić-Kvesić, T; Silić, T. Multimedijalna i elektronička građa: istraživanje učestalosti korištenja. // Vjesnik Bibliotekara Hrvatske 56, 4(2013) . str. 145-168

ujednačena praksa niti terminološka usklada. Samo su unutar KGZ-a prisutni različiti modeli ustrojstva zbirke i odjela,²⁰ što rezultira nesređenim stanjem u kojem se multimedijalni odjeli ili audiovizualne zbirke tretiraju ekvivalentno. Pritom najčešće podrazumijevaju fokus na filmske i muzičke naslove.

Neke od knjižnica (Gradska knjižnica u Zagrebu, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, Gradska knjižnica Vinkovci...) osnovale su zasebne odjele, Mediateke koje okupljaju neknjižnu građu.

„Današnja Mediateka Gradske knjižnice je interaktivna zbirka novih medija s konkretnim zadacima i ciljevima. U svom okruženju zadovoljava knjižnične, kulturne, obrazovne, socijalne i ine potrebe društvene zajednice s ciljem knjižničnog, medijskog, informatičkog i informacijskog opismenjavanja svojih korisnika te njihovih potreba glede informacije, edukacije, obrazovanja, kreativnosti, zabave i drugog.“²¹

Štefančić u prikazu razvoja današnje Mediateke nastoji uspostaviti terminološku distinkciju između audiovizualnog i multimedijalnog okruženja. Multimedija je stepenica više unutar mogućnosti novih medija:

„U tehnološkom smislu integracija, prvenstveno teksta, slike, zvuka i govora (...) međutim ona nije samo zbroj informacija na različitim medijima, već logički oblikovan, organiziran i sažet skup međusobno povezanih medija.“²²

Budući da tvrdi da „multimedija omogućuje sintezu više medija izražavanja“, pod pojmom multimedije može se podvesti „skup aktivnosti korisnika knjižnice uz pomoć računala (...) i različitih medija.“²³ Prema tome, pojam multimedijalnog dovoljno je širokog opsega da obuhvaća svu građu razasutu po zasebnim zbirkama ili odjelima u knjižnicama.

Neprecizna terminološka razgraničenja ne čude, uzmemo li u obzir da Smjernice za audiovizualnu i multimedijalnu, svu građu tretiraju istovjetno:

„U ovome će se radu audiovizualna građa i multimedija koristiti u kontekstu zbirke svih vrsta knjižničnih i informacijskih usluga koje se odnose na zvuk, slike i multimediju.“²⁴

Čini se da se Smjernice više koncentriraju na prirodu medija, no na sam sadržaj i njegovu relevantnost u kulturološkom ili obrazovnom smislu. Temeljna ideja integracija građe na novim

²⁰ Cej,V.; Grašić-Kvesić,T; Silić,T. Multimedijalna i elektronička građa: istraživanje učestalosti korištenja, str. 149-151

²¹ Štefančić,S. Knjižnica za mlade na multimedijalan način. // Knjižnica i mediji : zbornik / urednici Ranka Javor; Silko Štefančić. Zagreb : KGZ, 2006. str. 28

²² Ibid. str. 31

²³ Ibid. str. 31

²⁴ Smjernice za audiovizualnu i multimedijску građu u knjižnicama i drugim ustanovama, str. 9

medijima kao da je svrha sebi samoj, bez uzimanja u obzir njihovog konkretnog značenja za društvo.

Slijedom toga dolazi do jednakog tretmana prolaznog sadržaja poput videoigara i kanonskih djela filmske umjetnosti, što u općoj percepciji rezultira marginalizacijom u odnosu na „legitimna“ umjetnička područja. Uzevši u obzir goleme sadržajne razlike građe koja se podvodi pod multimedijalno ili audiovizualno područje, u kontekstu ovog rada govorit će se o filmskim zbirkama, izostavivši problematizaciju prevladavajuće organizacije zbirke neknjižne građe u knjižnicama. Ipak, zatečena situacija simptomatična je za odnos prema filmskoj umjetnosti na široj društvenoj razini.

3. Odnos prema filmu

Razloge pojmovne zbrke u opisu neknjižne građe, poistovjećivanja neekvivalentnog sadržaja i njihovog fizičkog odjeljivanja od tradicionalne građe, moguće je sociološki objasniti pozivajući se na teze Pierrea Bourdieua,²⁵ koji istražuje načine na koji socijalna stratifikacija svoj izraz dobiva legitimacijom kulturnog ukusa dominantnih društvenih klasa. Iako društveni mehanizmi podupiru promjene odnosa moći, stoga se dominacija danas ne zasniva isključivo na urođenim predispozicijama, ipak se preuzimaju kulturni i umjetnički ukusi društvene ili intelektualne aristokracije, kao znak prestiža i distinktivno obilježje moći.

I dok će svaka društvena skupina biti određena specifičnim modusima življenja i umjetničkog izražavanja, estetske prosudbe dominantne klase kao ideal su duboko usađene u obrazovne sustave. Arbitri umjetničke legitimacije ostaju privilegirana elita, čiji autoritet propušta nove oblike izraza u jasno kodirane sisteme.

Čak kad nije „visoka“ ili „klasična“, književnost je dovoljno dugo ukorijenjena u sustav da se ne negira njena funkcija u razvoju i obrazovanju pojedinca. Zbog izostanka općeprihvaćenih kriterija vrednovanja, status filma nije jednoznačan i ne svrstava ga se automatski u umjetničku domenu. Taj se odnos najbolje vidi kroz kulturnu politiku pojedinog društva, odnosno institucionalnoj potpori manjeg intenziteta no što je to slučaj s drugim oblicima umjetničkog

²⁵ Bourdieu, P. Distinkcija : društvena kritika suđenja

izraza. John Hill na to upozorava u članku *UK film policy, cultural capital and social exclusion*,²⁶ referirajući se na kulturnu politiku Ujedinjenog Kraljevstva, naglašavajući da se kroz školski sustav filmu ipak pridavala inkluzivna i obrazovna funkcija. Usporedimo li situaciju s onom u hrvatskom obrazovnom sustavu, jasno je da u našim uvjetima film nije prepoznat kao ravnopravna obrazovna sastavnica i da je istisnut na margine nikad aktivno zaživjelog modela medijske kulture.

Knjižničari kao posrednici između korisnika i legitimnog znanja, bez sustavne potpore ostaju prepušteni individualnim kompetencijama za odabir manje uobičajene građe. Bourdieu navodi da je u svijesti srednje (posredničke) klase knjižnica uzvišeno mjesto, eventualni nedostatak društvenog prestiža nadomješta intelektualnim.²⁷ Prema njegovom zaključku, srednje klase imaju tendenciju priklanjanja prosjeku i uvriježenim oblicima izraza, nedovoljno kulturnog kapitala im s jedne strane onemogućava promjenu konvencija, dok im s druge, izmiče totalna sloboda klasa bez privilegija, u kojima se krije potencijal za pribjegavanje alternativni. Pojednostavljeno, knjižnica odgovara na zahtjeve široko shvaćene srednje klase.

Dvosmisleni status filma i njegova diskvalifikacija na temelju zabavljačke ili komercijalne funkcije, olakšava prebacivanje odgovornosti na druge institucije, profesionalno orijentirane na film. Iako se u teorijskim raspravama naglašava nužnost suradnje svih institucija s ciljem zaštite i omogućavanja pristupa djelima lokalne i svjetske kulturne produkcije, pri čemu infrastruktura narodnih knjižnica propušta informacije do najširih društvenih slojeva, koordinirana suradnja u našim je uvjetima češće rezultat individualnih inicijativa nego li razrađenog sustava. Europske inicijative poput Calimera (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access) usmjerene su na digitalnu tehnologiju i zaustavljaju se na digitalizaciji materijala u onom obimu u kojem to dopuštaju autorska prava.

U našim je uvjetima odnos prema filmu višestruko opstruiran, a razlozi onemogućavanja dostupnosti građe, kako u knjižnicama, tako i šire, leže mnogo dublje u nerazriješenim društvenim konfliktima koji, iako eksplicitirani devedesetih, sežu u odnose bivše države. Nasuprot preporukama stručnih udruženja, Hrvatski filmski arhiv nikad nije osamostaljen od Državnog arhiva čime bi se otvorio prostor za kreiranje samostalnih politika.

U zajednici filmskih arhivista ne postoji konsenzus oko orijentacije, odnosno je li primarno koncentrirati se na stručnu zaštitu i arhiviranje ili osigurati alate dostupnosti građe

²⁶ Hill, J. UK film policy, cultural capital and social exclusion. // *Cultural Trends*, 13, 2 (2004), str. 29-39

²⁷ Bourdieu, P. Distinkcija : društvena kritika suđenja, str. 250

zainteresiranoj javnosti.²⁸ Kukuljica kao razloge takvog stava ističe različite društvene pretpostavke, u razvijenim zapadnim društvima ponekad djeluje niz ustanova, svaka nezaobilazan segment u pohrani, zaštiti i prezentaciji filmske baštine. Unatoč indikativnom nazivu, Hrvatska Kinoteka nikad nije imala kapacitet za prikazivačku djelatnost, dok danas niz nerazriješenih problema sputava kontinuirano javno prikazivanje arhivske filmske građe. Devastirana kino mreža (u Zagrebu tek kino Tuškanac zahvaljujući inicijativi Hrvatskog filmskog saveza redovito održava kinotečne programe), tek je manji problem u usporedbi s nerazriješenim autorskim pravima (pravima producenata) filmova pohranjenih u Arhivu.

Zakonska regulativa obvezuje arhive na zaštitu filmskih djela nacionalnih kinematografija, osiguravajući uvjete za pohranu osjetljive filmske vrpce s ciljem sprečavanja propadanja temeljnih djela filmske umjetnosti. Pritom producenti ostaju jedini vlasnici filma sadržanog na fizički pohranjenim vrpcama, a svako javno prikazivanje, čak i u obrazovne ili znanstvene svrhe, u sukobu je s međunarodnom regulacijom autorskih i srodnih prava. Kao što naglašava Kukuljica,²⁹ to je posebno problematično sredinama u kojima je cjelokupna kinematografija financirana javnim novcem, da bi promjenom društveno ekonomskog sistema kulturna ostavština pala u privatne ruke.

Ova se situacija reflektira na nabavu filmske građe u knjižnicama jer u brojnim slučajevima ne postoje primjerci filmova za široku uporabu. Budući da njihova izrada ovisi o volji producenata, pravo je javnosti na temeljna djela nacionalne kinematografije, podređeno privatnim interesima. Knjižnica kao ravnopravni dionik u javnoj raspravi o ovim problemima može diskutirati i uspostaviti platformu za olakšano prikazivanje negativnih društvenih tendencija. Riječ je o malim pomacima koji na lokalnoj razini mogu postati baza za sagledavanje potreba i koordinaciju usluga dostupnih službi. To je ono što Gorman smatra esencijalnim nasuprot tehnokratskim tendencijama koje su posljednjih godina sve prisutnije, kako u upravljanju knjižničnim poslovanjem, tako i u odnosu prema korisnicima i društvenom (ne)djelovanju.³⁰

*„Za Gormana je pravi put knjižničarstva onaj u suradnji s kulturnim organizacijama koje su, kao i knjižnice, povezane s organizacijom te dugotrajnim očuvanjem i prenošenjem ljudskih zapisa, tj. kulturne baštine“.*³¹

²⁸ Kukuljica, M. Nove europske inicijative u filmskoj arhivskoj pravnoj praksi. // Arhivski vjesnik. 40 (1997), str. 119-138

²⁹ Kukuljica, M. Zaštita i restauracija filmskog gradiva.

³⁰ Gorman, M. The wrong path & the right path: The role of libraries in access to, and preservation of cultural heritage. // Progressive Librarian, 28 (2006), str. 87-99

³¹ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 7

4. Film kao kulturno dobro

Razlike u proizvodnim uvjetima i umjetničkim pretenzijama u filmu su možda izraženije nego u drugim oblicima umjetničkog izražavanja, dok sama priroda medija olakšava pristupačnost, koja se od strane producenata može efikasno komercijalno iskoristiti. Unatoč mnoštvu efemernog sadržaja, filmska povijest pokazuje da je utjecaj filma na cjelokupnu kulturu nezaobilazan, a brojna filmska djela izvedbom i imanentnom vrijednošću odgovaraju vrhuncima umjetničkog izraza uopće. No, očito je potrebna vremenska distanca da bi taj stav zaživio u svijesti prosječnog konzumenta, kao i inzistiranje na proučavanju filmske povijesti i varijabilnosti filmskih formi, čiji izostanak u obrazovnom sustavu zakida za alate kritičke procjene filmskih ostvarenja.

Specijalizirane institucije naglašavaju nezaobilaznost filmske umjetnosti u evaluaciji umjetničkih strujanja od kraja 19. stoljeća do danas i permanentno programski najavljuju da su „*audiovizualni mediji ključni dio naše baštine, a sadrže ogromnu količinu informacija koje treba sačuvati za buduću upotrebu,*“³² što je stav koji odgovara tezi u Smjernicama za AV građu.

Pojam kulturne baštine ili nasljeđa izrazito je dinamičan koncept podložan tumačenjima, no njegova uporaba podrazumijeva ukupnost naslijeđenih kulturnih manifestacija koje su ostavile trag na određenom području. Hrvatska zakonska regulativa prepoznaje kulturno dobro kao predmet zaštite pod ingerencijom Ministarstva kulture. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara striktno naznačuje i film kao mogući predmet zaštite.

Zakonom o audiovizualnim djelatnostima poblizje je definirano:

*„Audiovizualna djela i drugo filmsko gradivo iz stavka 1. ovoga članka štite se kao kulturno dobro i na njih se primjenjuju propisi o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i arhivskoga gradiva.“*³³

³² Royan, B. Audiovizualna građa i nasljeđe. // Audiovizualna građa i nasljeđe : zbornik radova / urednica Sanja Vukasović-Rogač. Zagreb : KGZ, 2010. str. 19

³³ Zakon o audiovizualnim djelatnostima (NN 61/18). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/489/Zakon-o-audiovizualnim-djelatnostima> (31.10.2018.)

Članak 1, na koji se odredba poziva, neprecizno određuje gradivo od povijesnog, umjetničkog i kulturnog značaja, bez stvarnih kriterija.

Zbog neprecizne terminologije, o kulturnoj baštini najčešće govorimo načelno, a njen smisao odgovara široko shvaćenom pojmu kulturnih artefakata nastalih potporom zajednice. Za hrvatski film jugoslavenskog razdoblja Mate Kukuljica tvrdi:

„Mnoga antologijska djela hrvatske kinematografije predstavljaju kulturno dobro najveće vrijednosti, a hrvatska je filmska baština istodobno sastavni dio europskoga i svjetskoga filmskog i kulturnog naslijeđa.“³⁴

Cilj je takvog određenja naglasiti inherentnu vrijednost filmskih ostvarenja i njihovo pozicioniranje unutar dominantnih strujanja europskog filma razdoblja. Kao što navodi, arhivist se mora voditi kriterijima procjene vrijednosti i njihovog nacionalnog značaja prilikom planiranja prioriteta i stupnja zaštite pojedinog djela. U knjižničarstvu je ovaj stav analogno primjenjiv u izgradnji zbirki.

Iako se čini da je status filma jednoznačno definiran zakonom uz odobrenje glavnih aktera u struci, ipak postoje određene nelogičnosti. Nije jasno na koji način se u Zakonu o audiovizualnim djelatnostima upotrebljava pojam kulturnog dobra, jesu li i koji filmovi decidirano takvima proglašeni ili je pojam bliži kulturnoj baštini u smislu otvorenosti za nadopunu značenja ovisno o kontekstu. Nadalje, prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, za pokretanje procedure zadobivanja statusa kulturnog dobra zakonska je obveza utvrditi vlasništvo nad predmetom.

Vlasništvo nad najvećim dijelom filmskog naslijeđa, svojevremeno produciranim od strane Jadran filma, danas se smatra spornim. Privatizacijski proces u slučaju Jadran filma ostao je netransparentan,³⁵ a iz popratne dokumentacije nije jasno je li privatni vlasnik preuzeo samo infrastrukturu ili i pravo na korištenje filmova nastalih u bivšoj državi. Državni arhiv, pozivajući se na odredbe zakona iz 1997. koji decidirano utvrđuje da sva građa (uključujući arhivsko gradivo bivših društveno-političkih organizacija) nastala do 31.12.1990. postaje državno vlasništvo, osporava vlasništvo nad filmovima Jadran filmu. Iako ni u starom zakonu nije izrijeком naglašen film, dopuštene su interpretacije koje ga uključuju. Recentno usvojen

³⁴ Kukuljica, M. Vrednovanje filmskog gradiva. str. 85

³⁵ Pavičević, M. Jadran film – filmska priča: Nacionalno kulturno blago uništeno i rasprodano. Dostupno na: <https://lupiga.com/vijesti/jadran-film-filmska-prica-nacionalno-kulturno-blago-unisteno-i-rasprodano> (24.10.2018.)

Zakon o arhivima i arhivskom gradivu (19.07.2018) u članku 20, stavku 1 donosi još općenitiju odredbu u kojoj se privatizacijska pretvorba društvenih poduzeća zanemaruje:

„Javno arhivsko gradivo koje je nastalo do 30. svibnja 1990. dostupno je za korištenje bez ograničenja...“³⁶

Novo zakonsko rješenje očito ignorira latentni društveni konflikt, čije se posljedice manifestiraju u svim povezanim djelatnostima jer se koči korištenje građe u nekomercijalne svrhe.

Ukratko, nejasnoće na svim razinama nisu problem samo Filmskog arhiva, već javnosti kojoj se pravo na participiranje u kulturnim produktima uskraćuje, ali i narodnih knjižnica, kao ustanova usmjerenih na dohvaćanje raznolike građe za sve tipove korisnika. Briga o javnom dobru jedna je od osnovnih uloga knjižnice i ne bi trebao postojati problem nabave građe te vrste.³⁷ Da bi se situacija ispravila nužna je suradnja i pritisak na nadležne institucije uz neprekidno informiranje o problemu koji godinama postoji. Trenutno smo suočeni s prividom društvenog konsenzusa o značaju filma za kulturu općenito, no u praksi se ne primjenjuju mehanizmi za njegov ravnopravan tretman.

„Među javnim institucijama koje bi trebale djelovati na povećanju raznolikosti dostupnih filmova su i knjižnice, koje zbog svoje misije i temeljnih vrijednosti trebaju djelovati u smjeru osiguranja raznolikosti ponude svih tipova dokumenata.“³⁸

³⁶ Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. (NN 61/18). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/373/Zakon-o-arhivskom-gradivu-i-arhivima> (31.10.2018.)

³⁷ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 217

³⁸ Ibid. str. 115

5. Tržišni zahvati u javnu domenu

Knjižnica se definira kao prostor slobodne razmjene informacija, no rijetko se u prvi plan postavlja činjenica da se informacije filtriraju prema nekom kriteriju, odnosno izgradnje zbirke ovise o knjižničarima, njihovim kompetencijama i procjeni potreba određene zajednice.

Prilikom izgradnje zbirke važna je uloga kanona³⁹ i relevantni popisi građe, koja se kontaktira. Pozivajući se na Buchsbauma, Duić ističe važnost knjižničara, koji uz

„urednike, nakladnike i profesore, također oblikuju kanon tako što odlučuju koja će djela uvrstiti u knjižnične zbirke.“⁴⁰

Knjižnice na taj način reprezentiraju specifične perspektive zajednice, koja kroz knjižnični fond reflektira željene pravce razvoja i oblikovanja pristupa znanju.

I u idealnim su uvjetima knjižničari suočeni s dilemom koju građu uvrstiti u zbirku. Međutim, u izgradnji filmskih zbirki možda najviše do izražaja dolaze suprotstavljene društvene tendencije, koje je kod knjižne građe teže uočiti. Najčešća alternativa pred koju su knjižničari postavljeni jest ona između komercijalno uspješnih filmova, koje distributeri najčešće i nude i filmova manje atraktivnih korisnicima, ali izražene umjetničke vrijednosti. Teškoća je u tome, što takvih filmova ima mnogo manje u ponudi i njihovo dohvaćanje nerijetko zahtijeva istraživački proces. Nabava filma, čak i u javne svrhe, najčešće se prepušta tržištu.

Takvu praksu Duić uočava na svim razinama,⁴¹ no nabava knjižne građe zasad je zaštićena djelovanjem nadležnih institucija vlasti. Ipak, na globalnoj se razini uočavaju štetne posljedice utjecaja korporativnih nakladnika na politiku knjižnica, koja je zbog financijskih pogodnosti i atraktivnijeg sadržaja koji privlači korisnike sve ovisnija o tržišnim mehanizmima.

„Posljedično, barem u određenim granicama, umjesto da je zasnovana na čistoj motivaciji diseminacije znanja, globalizirana proizvodnja znanja također je zasnovana na strategiji orijentiranoj na zabavu...“⁴², a koja nakladnicima postaje financijski isplativija.

³⁹ Duić, M. Dostupnost i raznovrsnost kanonskih igranih filmova u narodnim knjižnicama najvećih hrvatskih gradova. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 59, 3-4 (2017), str. 183-201

⁴⁰ Ibid. str. 186

⁴¹ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 18

⁴² Ibid. str. 19

To je posve očito u filmskoj industriji, gdje nezavisni proizvođači i nakladnici, pa i čitave kinematografije bez institucionalne potpore propadaju.

Naznačenu dimenziju knjižnice kao javnog prostora otvorenog za diskusiju, čija je pretpostavka dohvaćanje svih vrsta informacija bez ekonomske segregacije, globalne korporacijske inicijative dovode u pitanje. Naravno, riječ je o istim trendovima nadomještanja javnog interesa partikularnim, kakvi su događaju u medijskom, kulturnom i obrazovnom polju. Duić⁴³ naglašava nužnost upoznavanja knjižničara sa suvremenim funkcioniranjem kulturnih i medijskih industrija, ne bi li bili u stanju osvijestiti manipulacije kojima su izloženi. Činjenica jest da knjižnice obrazuju potencijalnu publiku, koja svoje kriterije prilagođava dostupnim informacijama. U vremenu posvemašnje premreženosti privatnih interesa i alternativnih činjenica, otvara se prostor za aktivno raskrinkavanje zamršene prirode globalnih odnosa i olakšavanje pristupa korisnicima do točnih i provjerenih informacija.

Duić na temelju sličnih razmatranja razrješava pitanje treba li podilaziti ukusu dominantne publike ili nastojati ispraviti poremećene vrijednosti s ciljem kompenzacije nedostatka tržišta. Naravno, bez konsenzualne suradnje svih institucionalnih sastavnica, takve su težnje iluzorne. Iako zbog različite društveno-političke pozadine, koncept narodnih knjižnica ne može biti doveden u pitanje na način na koji se to događa u SAD-u, Zakon o knjižnicama koji je u pripremi izaziva otpore na razini izostanka zaštite od partikularnih zlouporaba, kao što elaborira Dunja Kučinac u članku *Tržište kuca na vrata javnih knjižnica*.⁴⁴ Općenito, opasnost se za javno organizirano i dostupno knjižničarstvo krije u prikrivenom privatiziranju usluga, ne bi li se konačno pod agendom smanjenja proračunskih rashoda ukinule. Jedan od razloga nepostojanja javno dostupne filmske ponude analogno možemo tražiti u internetskim platformama koje ga nude po relativno pristupačnim cijenama. U javnosti se na taj način stvara dojam prisutnosti filmskih ostvarenja, bez problematiziranja činjenice da su dostupni uglavnom komercijalni naslovi. Pritom se piratstvo, kao najčešće jedini način dohvaćanja naslova iz povijesti filma kriminalizira, bez razvoja alternative, s obzirom na to da ni na kojoj razini nije isplativa.

Izgradnja svake zbirke, a filmske posebno, zahtijeva svjesno zahvaćanje svih konotacija. Duić u svom radu upozorava na svjetsku praksu, koja zbog već spomenutog tretmana filma, ulaže manje napora u izgradnju kvalitetne zbirke, odnosno često se naprosto prilagođava tržištu, bez

⁴³ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 28

⁴⁴ Kučinac, D. Tržište kuca na vrata javnih knjižnica. Dostupno na: <http://www.bilten.org/?p=25363> (31.10.2018.)

poduzimanja koraka za pronalazak drugih puteva dohvaćanja građe. Upravo je ta dimenzija problematična kad govorimo o starijem hrvatskom filmu u privatnim rukama jer je naivno očekivati da će se bez konkretnog financijskog interesa filmska ostvarenja otvoriti javnosti. U trenutnoj konstelaciji odnosa, bez slobodnog raspolaganja klasičnom filmskom građom od strane javnih institucija, teško je očekivati pomake u smjeru lakše dostupnosti.

U skladu je s obrazovnom ulogom knjižnice zauzeti proaktivan stav u promicanju manje zastupljenih filmova i samim time nadoknaditi propuste koji se događaju na svim razinama sustava. Kad su u pitanju hrvatski filmovi u stručnoj zajednici možda vlada konsenzus o njihovom značaju, no šira publika je s tim manje upoznata. Pritom se ne smije isključiti stvaralaštvo izvan dugometražnog igranog filma jer su dometi Zagrebačke škole crtanog filma ili eksperimentalne struje prepoznatljive na svjetskoj razini. Nije jasno zašto bi nacionalna književnost s općeprihvaćenim uzorima imala prednost pred filmskim stvaralaštvom jednakog dosega, no upravo zahvaljujući tom prešutnom stavu, toleriraju se privatne pretenzije na kulturno nasljeđe, koje istovremeno sputavaju participaciju zainteresirane javnosti. Knjižnica pak položajem u zajednici ima najveći potencijal za promjenu uvriježenih stavova.

6. Klasični hrvatski film u zbirkama narodne knjižnice

Svaka nacionalna kultura njeguje specifičan odnos prema stvarateljima koji je čine raspoznatljivom u svjetskim razmjerima. Film pritom mora imati jednak značaj kao i ostvarenja bilo kojeg kulturno-umjetničkog područja. Stav Mate Kukuljice o antologijskim djelima hrvatskog filma kao kulturnim dobrima najveće vrijednosti ipak je manje samorazumljiv, no što je to slučaj s opusima prominentnih pisaca ili likovnih umjetnika. Za narodne knjižnice⁴⁵ to je razlog više da fond grade pozivajući se na kriterij nepobitnih klasika (pozivajući se pritom na povijesti hrvatske kinematografije s popisima i vrednovanjima filmskih ostvarenja), prema proširenju u smjeru avangardnih i komercijalnih ostvarenja.

Iako u Duićevom radu⁴⁶ pronalazimo podatak o relativno dobroj zastupljenosti filmova iz Hrvatske u fondovima knjižnica, s obzirom na to da ne radi razliku u razdoblju u kojem filmovi nastaju, možemo pretpostaviti da se ta teza većim dijelom odnosi na recentnije filmove. Ono što nas u ovom radu zanima jest okvirni udio filmova nastalih unutar jugoslavenske kinematografije, a koje arbitrarno, pozivajući se uglavnom na njihov značaj u kulturi, nazivamo klasičnim. Pritom se želi naglasiti klasičnost u smislu estetsko-idejnih rješenja, ali i statusa zadobivenog protokom vremena i usporedbom s filmskom tradicijom na svjetskom nivou.

Pod hrvatskim filmom podrazumijevamo prominentna djela nastala na teritoriju Hrvatske, uključujući i ona hrvatskih autora producirana u nekoj drugoj republici, što je uobičajena klasifikacija za određenje filma.⁴⁷

Istraživanje o stanju fonda ograničavamo na katalog KGZ-a, kao dovoljno reprezentativnog za propitivanje teze o nedovoljnoj zastupljenosti klasičnih filmova u narodnim knjižnicama, kao direktnoj posljedici nepostojanja filmova na tržištu. Temeljna ideja nije doći do empirijski nepobitnih rezultata, već naznačiti tendencije koje pretpostavljeno postoje u društvu, a kojih je stanje fonda izraz. Katalog pretražujemo prema najvažnijim redateljima i producentima kućama, pozivajući se na podatke koje iznosi Ivo Škrabalo u svom pregledu hrvatske filmske

⁴⁵ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 135

⁴⁶ Ibid. str. 155

⁴⁷ Zakon o audiovizualnim djelatnostima. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/489/Zakon-o-audiovizualnim-djelatnostima> (26.10.2018.)

povijesti.⁴⁸ Pritom nas osim dugometražnog igranog filma zanima udio zapaženih dokumentarnih, eksperimentalnih i animiranih ostvarenja, kao integralnog dijela filmske umjetnosti.

Već se površnim pretraživanjem kataloga izdvaja nakladnik i producent Croatia film s 9 naslova u ponudi (od kojih su neki svojevremeno snimljeni s Jadran filmom i Zagreb filmom). Redom su to:

Imam 2 mame i 2 tate, Kreše Golika (cop.1968)

Vuk samotnjak, Obrada Gluščevića (cop.1972)

Hajdučka vremena, Vladimira Tadeja (cop.1977)

Letači velikog neba, Marijana Arhanića (cop.1977)

Tajna starog tavana, Vladimir Tadej (cop.1984)

Kapetan Mikula Mali, Obrada Gluščevića (cop.1974)

Družba Pere Kvržice, Vladimira Tadeja (cop.1970)

Tko pjeva zlo ne misli, Kreše Golika (cop.1970)

Vlak u snijegu, Mate Relje (cop.1976)

Komercijalni nakladnici u suradnji s producentским kućama Jadran i Croatia film, posljednjih su godina izdali nekoliko DVD izdanja klasičnog filma.

Hrvatski telekom izdaje Brezu, Ante Babaje (cop.1967) i reizdanje već spomenutog dječjeg filma Vuk samotnjak Obrada Gluščevića.

EPH Media (danas Hanza Media) izdaje:

Anno Domini 1573, Vatroslava Mimice (cop.1975)

Banović Strahinja, Vatroslava Mimice (cop.1981)

Mala pljačka vlaka, Dejana Šorka (cop.1984)

⁴⁸ Škrabalo, I. 101 godina filma u Hrvatskoj : 1896. – 1997. : pregled povijesti hrvatske kinematografije. Zagreb : Nakladni zavod Globus, 1998.

Oficir s ružom, Dejana Šorka (cop.1987)

Okupacija u 26 slika, Lordana Zafranovića (cop.1978)

Samo jednom se ljubi, Rajka Grlića (cop.1981)

U gori raste zelen bor, Antuna Vrdoljaka (cop.1971), te reizdanje Babajine Breze.

Hrvatski državni arhiv nakladnik je nekoliko DVD izdanja filmova na koja posjeduje autorska prava. Radi se o filmovima mahom starijeg datuma:

Amaterski filmovi 1-2, Oktavijana Miletića

Lisinski : slikopis iz života skladatelja prve hrvatske opere, Oktavijan Miletića (cop.1944)

Zagreb na filmu : 1915.-1945, različiti autori

Hrvatski filmski savez također izdaje filmove iz vlastitog arhiva, a u fondu KGZ-a pronalazimo sljedeće naslove, od kojih je dio izdan u suradnji s Državnim arhivom nakon obavljene restauracije i kinoklubovima kao izravnim vlasnicima autorskih i producentskih prava:

Bouquet : eksperimentalni film i video 1986-1999, Zdravka Mustača

Druga obala : rani eksperimentalni i dokumentarni filmovi 1964-1974, Miroslav Mikuljana

Glenn Miller movies, Tomislava Gotovca (cop.1977)

Iz produkcije FAS-a : kratki i nezavisni : 1967-1971 (zastupljeni autori Zafranović, Martinac, Kursar, Tadić, Grlić)

Lov na jelene, Fadil Hadžić (FAS) cop. 1972

Performance tapes, Antonia G. Lauera a.k.a. Tomislava Gotovca

Početnica 1, 2, 3 : eksperimentalni filmovi i videoradovi : 1971-2006, Mladena Stilinovića

Razmišljanja na asfaltu : 1971-1979, Petra Trinajstića

Splitska škola filma : 60 godina Kino kluba Split : 1965-1989

Živa istina, Tomislava Radića (cop.1972)

Zagreb film izdaje velik broj obrazovnih filmova, najčešće materijala iskoristivog u obrazovnom procesu, koje nećemo posebno izdvajati. Međutim, za filmsku povijest važna su ostvarenja Zagrebačke škole crtanog filma i dokumentarni filmovi, čija izdanja postoje na DVD formatu.

Od dugometražnih igranih filmova u katalogu smo pronašli:

San o ruži, Zorana Tadića (cop.1986)

Tajna Nikole Tesle, Krsto Papić (cop.1980)

Gosti iz galaksije, Dušana Vukotića (cop.1981)

Vlakom prema jugu, Petar Krelja (cop.1981)

Đuka Begović, Branka Schmidta (cop.1991)

Godišnja doba, Petra Krelje (cop.1979)

Horvatom izbor, Eduarda Galića (cop.1985)

Sokol ga nije volio, Branka Schmidta (cop.1988)

Što se tiče filmova hrvatskih redatelja nastalih u nekoj produkciji druge republike, u katalogu KGZ-a pronašli smo film Branka Bauera Zimovanje u Jakobsfeldu (cop.1975), u izdanju beogradskog Delta videa, kao i Salaš u malom ritu (cop.1976) istog autora.

7. Analiza rezultata

Općenito se može zaključiti da fond KGZ-a sadrži većinu hrvatskih filmova koji su u određenom trenutku bili na tržištu ili ih je izdala specijalizirana institucija. To znači da je razlog malog broja naslova izvan ingerencije knjižnica, odnosno trenutno je teško govoriti o spremnosti knjižničara da razvijaju filmske zbirke, s obzirom na to da ne postoje temeljni preduvjeti u vidu fizičkog postojanja upotrebljive građe.

Ipak, sagledavši knjižnični fond najveće narodne knjižnice u Hrvatskoj, moguće je utvrditi društvene trendove koji su to stanje prouzrokovali. Najveća distinkcija u radu i odgovornosti prema javnosti, očekivano se pronalazi između javnih institucija i privatnih producenstkih tvrtki.

Croatia film je poduzeće duge povijesti, osnovano još 1917. U Jugoslaviji je slovalo kao najvažniji uvoznik filmova, a od 60-ih godina proizvodi filmove. Iako opus nije velik, Croatia film je producirala jedan od najcjenjenijih hrvatskih filmova *Tko pjeva zlo ne misli*, *Kreše Golika*. Danas taj film postoji u DVD izdanju, kao i niz dječjih filmova na koje se Croatia orijentirala u radu. Uglavnom su to lektirni naslovi i kao takvi dostupni i kroz fond knjižnica. No, neki naslovi kao što je manje popularan, ali jednako cijenjen Golikov film, *Imam 2 mame i 2 tate*, u današnjoj knjižničnoj ponudi postoje samo u VHS formatu u Medijateci Gradske knjižnice. Takva je situacija problematična, uzmemo li u obzir da je riječ o zastarjeloj tehnologiji koja iziskuje upotrebu uređaja danas uglavnom istisnutih iz uporabe. Budući da je riječ o filmu koji ne postoji u DVD formatu, jasna je odluka da se zadrži u jedinom dostupnom obliku. Za naše je rezultate indikativno da je Croatia samo nakladnik VHS izdanja, producenstka prava posjeduje Jadran film.

Iako je Croatia, kao i Jadran film privatizirana devedesetih, većina fonda je u nekom od oblika dostupna javnosti. Situacija Jadran filma je mnogo kompleksnija. Uz već spomenute zamjerke stručne zajednice, nebriga za zajedničko nasljeđe očituje se i kroz činjenicu nepostojanja DVD izdanja većine filmova. Sve kad bismo i prihvatili činjenicu da privatni vlasnik raspolaže najvećim dijelom hrvatske filmske ostavštine, ne postoji opravdanje za izostanak njegove promocije i distribucije u novim formatima. Budući da su filmovi pohranjeni u Filmskom arhivu, javni novac ulaže se u njihovu zaštitu i eventualnu restauraciju. No, niti jedno ostvarenje

se ne može javno prikazivati ili izdati bez odobrenja nominalnog vlasnika. Svi naslovi na koje pravo polaže Jadran film, a da ih je moguće pronaći u katalogu, rezultat su suradnje više aktera, nerijetko vođenih lukrativnim razlozima. To objašnjava činjenicu da postoje DVD formati samo onih filmova čija će popularnost i ukorijenjenost u kolektivnu svijest uvijek imati mnoštvo gledatelja (pri čemu se njihova kvaliteta ne dovodi u pitanje), dok su izostavljeni napr. klasici razvijenog modernizma (poput *Mimice* šezdesetih), koji već zbog svoje strukture ne mogu računati na široku publiku.

Hrvatski Telekom je 2008. godine s partnerima HDA, Jadran filmom i Croatia filmom pokrenuo projekt digitalizacije hrvatskih filmskih klasika pod nazivom MAXtv Digiteka. Cilj projekta bio je, uz pomoć suvremenih tehnologija, očuvati hrvatsku filmsku baštinu i omogućiti njenu dostupnost. Digitalizirana su i restaurirana dva klasika, *Breza Ante Babaje* te dječji film *Vuk samotnjak*, Obrada Gluščevića. Iako je projekt osmišljen s ciljem digitalizacije antologijskih djela hrvatskog filma, došlo je do prekida suradnje. Sličan projekt dogovoren je s nakladnikom EPH Media, koji je filmove distribuirao uz dnevne novine.

Time završavamo popis (najprominentnijih) dostupnih dugometražnih igranih filmova jugoslavenskog razdoblja, ne samo u knjižničnim fondovima, već u javnosti općenito. Kopije koje posjeduje HRT ili Filmski arhiv ne mogu se neovlašteno koristiti. Ciljana nabava filmova najvažnijih redatelja⁴⁹ *Mimice*, *Papića*, *Bauera*, *Berkovića* ili *Tanhofera* nije moguća jer primjerci ne postoje.

Manji dio hrvatske filmske baštine u vlasništvu je Filmskog arhiva, odnosno HDA. Uglavnom su to filmovi snimljeni do 1945. No, filmove na koje polaže pravo, Arhiv čini dostupnim javnosti. Filmove koji nisu u njegovom vlasništvu, Arhiv samo pohranjuje. Situacija postaje kompliciranija time što nejasan status većine filmskog nasljeđa otežava nabavu financija za njihovu restauraciju, a za što bi zakonski trebao biti odgovoran vlasnik.

Najspecifičnija kolekcija jest ona iz arhive Hrvatskog filmskog saveza. U knjižničnom katalogu možemo pronaći njihova izdanja, iako je riječ o manje popularnim, eksperimentalnim filmovima. Knjižničari u izgradnji filmskih zbirki očito teže za raznolikošću, prepoznajući djela relevantna za naš kulturni kontekst. Pritom se posebno izdvajaju filmovi Tomislava Gotovca ili Mladena Stilinovića, čiji su video radovi izraz isprepletenosti likovne i filmske umjetnosti.

⁴⁹ Popis prema: Pavičić, J. *Klasici hrvatskog filma jugoslavenskog razdoblja*. Zagreb : HFS. 2017.

HFS je izdao i dva dugometražna filma, nekadašnjeg FAS-a (Filmski autorski studio), Živu istinu Tomislava Radića (cop.1972) i Slučajan život Ante Peterlića (cop.1969). FAS je formiran inicijativom članova Kino klubova Zagreb i Split pa je u okviru tadašnjeg Kino saveza Hrvatske pokrenuta proizvodnja filmova. Uskoro je FAS registriran kao samostalno poduzeće, odnosno produkcijska kuća.

Temeljna djela hrvatskog dokumentarizma izdana su u produkciji Zagreb filma i dostupna u DVD izdanju. Riječ je o redateljima koji su ostvarili značajne karijere u igranom filmu, ali njihovi dokumentarni filmovi smatraju se vrhuncima žanra, poput Papića, Tadića i Krelje. Nadalje tu su dokumentarni filmovi Rudolfa Sremca ili Eduarda Galića, uz niz obrazovnog materijala i najvažnijih filmova iz opusa Zagrebačke škole crtanog filma (Vukotić, Dragić, Grgić, Dovniković, Kristl, Bourek). Od 12 produciranih igranih filmova, gledatelju je knjižničnom uslugom dostupno njih 10.

Očito, javne institucije (HDA i Zagreb film) djeluju u skladu sa svojom društvenom ulogom i javnom funkcijom, ne bi li zaštitile i učinile pristupačnima povjerena im djela. Hrvatski filmski savez je krovna udruga neprofesijskih filmskih i video udruga koje u Hrvatskoj. Od 2000. godine Savez djeluje i kao producent profesionalnih filmova, fokusirajući se na kratki eksperimentalni i dokumentarni film.⁵⁰ Bitna sastavnica djelatnosti HFS-a jest promicanje filmske kulture i organizacija neformalnih oblika obrazovanja.

Problematici ostaju privatni pretendenti na filmske naslove, kojima cilj, kao što vidimo, nije pravo javnosti na uživanje u djelima koje su posredno i sami omogućili, već eksploatacija i profit. Zakonski okvir slične nelogičnosti ne rješava, već ih prešutno odobrava. Pritom društvo kao cjelina ostaje zakinuto za produkte zajedničke kulture, dok se na knjižničnom fondu plastično manifestiraju svi paradoksi partikularnih interesa i institucionalnog izmicanja pogleda.

⁵⁰ Hrvatski filmski savez. Dostupno na: <http://www.hfs.hr/onama.aspx>

8. Utjecaj društvenih faktora na izgradnju fonda

Narodna knjižnica dio je zajednice, reflektira njene vrijednosti, što uključuje i stav prema pravu javnosti na informacije i razvoj, funkcionira kao dio sustava, ovisna o institucionalnom okviru i razvijenoj svijesti o nužnosti suradnje svih sastavnica. U konkretnom slučaju izgradnja filmskih zbirki, posebno ona komponenta koja definira nacionalnu kulturu, determinirana je izvanjskim faktorima, neovisnima o volji knjižničara. Naravno, da su položaj i funkcija narodnih knjižnica političko pitanje i rezultat društvenih tendencija, opredjeljenja i konsenzusa u oblikovanju zajedničkih institucija. U našem je slučaju problematična činjenica da je društveno-politička praksa najčešće kontradiktorna modelu javno dostupnih usluga i službi.

Navedeni problemi, koji se u određenim aspektima pokazuju globalnima, od utjecaja tržišta na oblikovanje javne politike do privatizacije društvenih resursa, zahvaćaju i knjižnice kao dio društvene strukture. Iako sam sustav proizvodi negativne tendencije, on ih paradoksalno, istovremeno i sanira različitim financijskim potporama, kojima se ublažavaju suprotstavljeni zahtjevi društvenih aktera.

Na godišnjoj razini od strane Ministarstva kulture dodjeljuju se potpore za izdavanje, prevođenje knjiga i za njihov otkup za narodne knjižnice. Time se stimulira objavljivanje vrijednih, stručnih i relevantnih domaćih i inozemnih izdanja, koja su neophodna za kulturni i obrazovni napredak, ali istovremeno tržišno ograničena na užu krug korisnika. Zadovoljenje uvjeta raznolike ponude knjižne građe neophodno je za izgradnju zbirke, koja prema procjeni knjižničara odgovara strukturi korisnika. Mjere za podršku objavljivanja kulturnih djela ne odnose se na film (poticanje objavljivanja filmova na DVD-u), ili su dotacije mnogo niže.⁵¹

Do izražaja dolazi necjelovita kulturna politika, u stalnom srazu s partikularnim interesima, koja odgovornost za filmsko područje u potpunosti prebacuje na Hrvatski audiovizualni centar. Iako poticanje komplementarnih djelatnosti uključuje i objavljivanje DVD izdanja, proračun HAVC-a nedovoljan je za zahvate na svim razinama. Dosadašnji su pokušaji osamostaljivanja Filmskog arhiva i rješavanja statusa filmske baštine, što su između ostalog problemi koji

⁵¹ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 118

otežavaju objavljivanje filmova, propali i prolongiraju se kao ciljevi novog Nacionalnog programa promicanja audiovizualnog stvaralaštva.⁵²

Iako bi Ministarstvo kulture trebalo podupirati ustanove s ciljem kulturne raznolikosti, a gdje knjižnice, vidjeli smo, zauzimaju važno mjesto kao most prema najširoj populaciji, očito prevladava tradicionalno poimanje knjižničarstva kao mjesta diseminacije pisanog znanja. Budući da HAVC djelatnost usmjerava na filmske institucije, knjižnice ostaju u sredini bez potpore za razvoj i promicanje filmske kulture.

U izgradnji filmskih zbirki, knjižnice ovise o tržišnim zakonitostima i eventualnom postojanju interesa distributera i nakladnika za objavljivanjem filmskih naslova. Za očekivati je da će se oni prikloniti suvremenoj holivudskoj produkciji, prije nego li art ili klasičnom filmu. U Hrvatskoj je moguće uočiti da se različitim kanalima (kino, tv kanali, knjižnice) nude isti naslovi.⁵³ Osim što ova konstatacija potvrđuje zaključak da knjižnice nabavljaju svu filmsku građu dostupnu na tržištu, također podcrtava činjenicu izostanka nekih od temeljnih filmskih ostvarenja iz javnog optjecaja.

„Samo uz sustavnu nepovratnu potporu uspijevaju opstati: distribucija i prikazivanje nekomercijalnog, umjetničkog i neameričkog programa filmova, obrazovanje vezano uz film, institucije usredotočene na zaštitu filma kao kulturnog dobra, na oblike širenja filmske kulture, nakladništvo koje nije masovnomedijsko...”⁵⁴

Bez obzira radilo se o komercijalnim ili nezavisnim filmskim izdavačima, odnosno je li razlog neobjavljivanja antologijskih filmova u financijskoj neisplativosti ili nedostatku sredstava, bez potpore sustava javnost ostaje zakinuta, a knjižnice ne mogu ispunjavati zadaću osiguranja pristupa raznolike i vrijedne građe svim korisnicima.⁵⁵

Knjižničari ističu probleme iz prakse koji opstruiraju njihov rad,⁵⁶ a vezani su uz ugovore s filmskim nakladnicima. Prije svega, nije dopuštena izrada kopija u interne svrhe, koja bi zaštitila film u slučaju oštećivanja medija na kojem je pohranjen. Zbog strogih ograničenja autorskih prava (Zakonom o autorskim i srodnim pravima ignorira se pravo javnosti na uživanje u djelima od javnog interesa), filmovi koje knjižnice posjeduju ne smiju se javno prikazivati u

⁵² Nacionalni program promicanja audiovizualnog stvaralaštva : 2017.-2021. Zagreb : Hrvatski audiovizualni centar, 2017. Dostupno na: <https://www.havc.hr/file/publication/file/havc-nacionalni-program-2017-2021.pdf> (31.10.2018.)

⁵³ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 115

⁵⁴ Majcen, V.; Turković, H. Kinematografija u Hrvatskoj : izvještaj o stanju. prema: Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 115

⁵⁵ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 285

⁵⁶ Ibid. str. 180

nekomercijalne svrhe, čime se sužava polje djelovanja na promociji filmske kulture. To, međutim, nije problem koji se ispoljava isključivo u knjižnicama, već su i druge institucije ograničene bez striktnog odobrenja nositelja prava.

Nerazriješena prava vlasništva nad filmovima starijeg datuma, točka su spoticanja u realiziranim, ali nezaživjelim rješenjima, ali i u osmišljavanju novih. Duić pokazuje da je udio hrvatskog filma klasičnog razdoblja u knjižnicama manji od filmova novijeg datuma i poentira:

„Uzrok takve situacije zasigurno je povezan s neriješenim pitanjima odgovornosti za očuvanje, renoviranje i distribuciju znatnog dijela filmova koji su tijekom prošlog desetljeća nastali u nekad državnim filmskim studijima.“⁵⁷

Činjenica jest da privatne pretenzije na prava onemogućavaju institucije u očuvanju, pa i objavljivanju klasika hrvatskog filma, bivajući posredno odgovorni za svojevrsnu kulturnu devastaciju:

„Neriješeno pitanje vlasničkih prava nad klasičnim hrvatskih filmom jedan je od glavnih uzroka nemogućnosti korištenja raspoloživih EU fondova u svrhu obnove i digitalizacije. Sve navedeno uzrokuje postojeće stanje “baštinske amnezije”, odnosno “baštinskog deficita”, koje iskače kao središnji problem ukupne djelatnosti, a ujedno svojim pokazateljima Hrvatsku snažno izdvaja iz zajednice kulturnih europskih nacija“.⁵⁸

No, projekti koje je Filmski arhiv svojevremeno realizirao, snimanje gradiva na VHS kazete zbog posudbe studentima, učenicima i istraživačima,⁵⁹ nije naišao na potporu nadležnih ministarstava. Zadaća arhiva jest osiguranje građe za obrazovne i istraživačke svrhe, ali daljnja distribucija i širenje kroz napr. sustav narodnih knjižnica nije omogućena zbog navedenih ograničenja u vlasničkom pravu, što ostaje tema u koju se rijetko zadire. Iako je zadaća sustava osmisliti politike koja će moći zadovoljiti oprečne zahtjeve, kao i osigurati pravo javnosti na pristup ostvarenjima kulturne baštine, u Hrvatskoj se problemi rješavaju polovično i bez stvarne koordinacije, koja bi predvidjela različite potrebe specifičnih sredina.

⁵⁷ Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad, str. 217

⁵⁸ Nacionalni program promicanja audiovizualnog stvaralaštva : 2017.-2021, str. 26

⁵⁹ Kukuljica, M. Zaštita i restauracija filmskog gradiva, str. 231

9. Zaključak

Naglašavajući obveze koje proizlaze iz javne funkcije narodne knjižnice, a koja prema našem shvaćanju znači zahvate u društvo s potencijalom utjecaja na njegovu dinamiku, pokušali smo ukazati na godinama postojeći problem nedostupnosti hrvatskog filma starijeg razdoblja, koji se manifestira kroz knjižnične zbirke. Istovremeno, nastojali smo argumentirati potrebu za dobro organiziranim filmskim zbirkama, posebno u sredinama udaljenim od kulturnih žarišta.

Pritom se čini važno osvijestiti društveno uvjetovane razloge podcjenjivanja filma u kolektivnoj svijesti, kao i tradicionalnog poimanja knjižnica kao mjesta diseminacije pisanog znanja. S druge strane, zbog postojanja niza institucija direktno povezanih s filmskom industrijom, knjižnice se najčešće marginaliziraju kao eventualni promicatelji filmske kulture.

Ipak, činjenica jest da su knjižnice u kulturno depriviranim sredinama suplement za čitav niz organizacija, a zahvaljujući horizontalnoj strukturi posjeduju potencijal prodiranja do najširih slojeva stanovništva. Iako su izrazito pristupačne za korisnike, čini se da je to još nedovoljno prepoznat moment u razvoju novih usluga i dohvaćanju netradicionalnih tipova građe.

U tom smislu zanemarenom se građom mogu smatrati i klasična ostvarenja nacionalne kinematografije, koja imaju mobilizacijsku ulogu u smislu razumijevanja uvjeta društva u kojem živimo. Nužnost poznavanja kulturne povijesti dovoljan je argument za inzistiranje na poboljšanju položaja hrvatskog filma na svim razinama.

Pokušavajući utvrditi konkretno stanje fonda KGZ-a, kao najveće narodne knjižnice u Hrvatskoj, odnosno količinu i raznolikost naslova u zbirkama, zaključili smo da knjižnica posjeduje većinu filmova koji su u određenom trenutku bili dostupni na tržištu. Pritom je ključna porazna činjenica da većina naših klasika nikad nije niti postojala u široko dostupnom formatu. Nedovoljno podržani projekti poput onog Filmskog arhiva u presnimavanju građe na VHS kasete, pokazuju izostanak sustavne podrške, dok je danas prebacivanje građe na DVD format prije individualni eksces nego li kontinuirani projekt. Pritom nije bilo moguće previdjeti različit tretman filma od strane javnih institucija i privatnih vlasnika. Utvrđeno je da će bez razvijenog sustava potpora stanje ostati nepromijenjeno na štetu javnosti. Iako je permanentni društveni sukob oko statusa filmske ostavštine jedan od uzroka trenutnog statusa quo, ne postoje dugoročne strategije njegovog rješavanja u kojima su i knjižnice prepoznate kao ravnopravni sudionik u promociji i obogaćivanju filmske kulture.

Ovaj se rad zaustavlja na kontradiktornostima neujednačenih filmskih, kulturnih i obrazovnih sustava i politika koje ih sukreiraju, no važno je naglasiti često ignorirani potencijal koji narodne knjižnice u njihovoj nadopuni imaju, a koji se kontinuiranom suradnjom može ciljano poboljšavati. Kulturne strategije najčešće se usmjeravaju na izolirane fenomene, iako su u praksi oni isprepleteni, dok se zaboravlja da je briga o javnom dobru inherentna svim javnim institucijama.

Literatura:

Aparac, T. Biti bibliotekar: jučer, danas, sutra. // Knjižnica: Glasilo Zveze bibliotekarskih društva Slovenije, 41, 2 (1997), str. 33-44.

Bourdieu, P. Distinkcija : društvena kritika suđenja. Zagreb : Izdanja Antibarbarus, 2011.

Cej, V.; Grašić-Kvesić, T.; Silić, T. Audiovizualna, multimedijalna i elektronička građa : istraživanje učestalosti korištenja. // Vjesnik Bibliotekara Hrvatske 56, 4(2013), str. 145-168

Dopuna IFLA-inog Manifesta. // IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. str. 118-119

Duić, M. Dostupnost i raznovrsnost kanonskih igranih filmova u narodnim knjižnicama najvećih hrvatskih gradova. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 59, 3-4 (2017), 183-201

Duić, M. Izgradnja filmskih zbirke u narodnim knjižnicama. // Vjesnik Bibliotekara Hrvatske. 60, 2-3(2017), str. 111-135

Duić, M. Filmske zbirke u hrvatskim narodnim knjižnicama : doktorski rad. Zadar : Filozofski fakultet, 2015.

Faletar, S. Međunarodni projekt CALIMERA u Hrvatskoj: izazovi i mogućnosti. // Arhivi, knjižnice, muzeji : mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske strukture. / urednica Tinka Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. str. 145-152

Gorman, M. The wrong path & the right path: The role of libraries in access to, and preservation of cultural heritage. // Progressive Librarian, 28 (2006), str. 87-99

Hajsig, D. Nekonjizna građa u Medioteci Gradske knjižnice u Zagrebu. // Knjižnica i mediji : zbornik / urednici Ranka Javor; Silko Štefančić. Zagreb : KGZ, 2006. str. 41-46

Hill, J. UK film policy, cultural capital and social exclusion. // Cultural Trends, 13, 2 (2004), str. 29-39

Holcer, D. Lokalna zajednica i knjižnice: komunikacija na obostranu korist. // Knjižnica : komunikacijsko i multikulturalno središte lokalne zajednice : zbornik radova : 8. savjetovanje za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. / urednica Jelica Leščić. Zagreb : NSK, 2012. str. 63-70

Horvat, A. Knjižnice u službi svoje zajednice. // Knjižnica : komunikacijsko i multikulturalno središte lokalne zajednice : zbornik radova : 8. savjetovanje za narodne knjižice u Republici Hrvatskoj. / urednica Jelica Leščić. Zagreb : NSK, 2012. str. 21-31

IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.

IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. // IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Christie Koontz i Barbara Gubbin. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. Str. 105-107.

Ille, J. Dom, posao, nešto treće: knjižnica kao treći prostor. // Narodne knjižnice kao treći prostor: zbornik radova / urednice Dunja Marija Gabriel, Jelica Leščić. Zagreb: NSK, 2015. str. 77-84

Katić, M. Knjižnice i demokracija: uloga knjižnice u razvijanju deliberativne demokracije. // Narodne knjižnice kao treći prostor: zbornik radova / urednice Dunja Marija Gabriel, Jelica Leščić. Zagreb: NSK, 2015. str. 179-188

Kukuljica, M. Vrednovanje filmskog gradiva. // Hrvatski filmski ljetopis. 56, god.14 (2008), str. 85-92

Kukuljica, M. Zaštita i restauracija filmskog gradiva. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2004.

Mars, M.; Medak, T.; Zarroug, M. Javna knjižnica : esej. // Javna knjižnica = Public library / urednici Tomislav Medak, Marcell Mars. Zagreb : Što, kako i za koga : Multimedijalni institut. 2015. str.7-18

Matijević, M. Knjižnica, cjeloživotno učenje i novi mediji. // Knjižnica i mediji : zbornik / urednici Ranka Javor; Silko Štefančić. Zagreb : KGZ, 2006. str. 20-27

Mesić, M.; Sviben, Z. Knjižnice grada Zagreba kao komunikacijsko središte. // Knjižnica : komunikacijsko i multikulturalno središte lokalne zajednice : zbornik radova : 8. savjetovanje za narodne knjižice u Republici Hrvatskoj. / urednica Jelica Leščić. Zagreb : NSK, 2012. str. 45-62

Pavičić, J. Klasici hrvatskog filma jugoslavenskog razdoblja. Zagreb : HFS. 2017.

Royan, B. Audiovizualna građa i nasljeđe. // Audiovizualna građa i nasljeđe : zbornik radova / urednica Sanja Vukasović-Rogač. Zagreb : KGZ, 2010. str. 17-22

Quinn, B. Some implications of the canon debate for collection development. // Collection Building, 14, 1 (1995), str. 1-10

Seiter-Šverko, D. Kompetencije knjižničara za koncepciju trećeg prostora. // Narodne knjižnice kao treći prostor: zbornik radova / urednice Dunja Marija Gabriel, Jelica Leščić. Zagreb: NSK, 2015. str. 69-75

Smjernice za audiovizualnu i multimedijску građu u knjižnicama i drugim ustanovama / Bruce Royan, Monika Cremer i drugi za IFLA-inu Sekciju za audiovizualnu i multimedijску građu. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.

Stipanov, J. Knjižnice i društvo. Zagreb : Školska knjiga, 2010.

Škrabalo, I. 101 godina filma u Hrvatskoj : 1896. – 1997. : pregled povijesti hrvatske kinematografije. Zagreb : Nakladni zavod Globus, 1998.

Štefančić, S. Knjižnica za mlade na multimedijalan način. // Knjižnica i mediji : zbornik / urednici Ranka Javor; Silko Štefančić. Zagreb : KGZ, 2006. str. 28-40

Velagić, Z. Povijesnost koncepcije knjižničnoga trećeg prostora. // Narodne knjižnice kao treći prostor: zbornik radova / urednice Dunja Marija Gabriel, Jelica Leščić. Zagreb: NSK, 2015. str. 29-42

Vukasović-Rogač, S. Audiovizualna građa u knjižnicama : Knjižnice grada Zagreba danas. // Audiovizualna građa i nasljeđe : zbornik radova / urednica Sanja Vukasović-Rogač. Zagreb : KGZ, 2010. str. 31-38

Zlatař Violić, A. Knjižnice: prostori javnosti i komunikacije. // Slobodan pristup informacijama: 9. okrugli stol: zbornik radova. / urednice Alemka Belan Simić, Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. str. 7-9

Mrežni izvori:

Hrvatski filmski savez. URL <http://www.hfs.hr/onama.aspx>

Knjižnice grada Zagreba. URL <http://www.kgz.hr/hr>

Kučinac, D. Tržište kuca na vrata javnih knjižnica. Dostupno na:

<http://www.bilten.org/?p=25363> (31.10.2018.)

Nacionalni program promicanja audiovizualnog stvaralaštva : 2017.-2021. Zagreb : Hrvatski audiovizualni centar, 2017. Dostupno na: <https://www.havc.hr/file/publication/file/havc-nacionalni-program-2017-2021.pdf> (31.10.2018.)

Pavičević, M. Jadran film – filmska priča: Nacionalno kulturno blago uništeno i rasprodano.

Dostupno na: <https://lupiga.com/vijesti/jadran-film-filmska-prica-nacionalno-kulturno-bлаго-unisteno-i-rasprodano> (24.10.2018.)

Strategija razvoja narodnih knjižnica Republike Hrvatske 2013. – 2015. (prijedlog).

Dostupno na:

http://www.hkdrustvo.hr/clanovi/alib/datoteke/file/STRATEGIJA_RAZVOJA_NAR_KNJ_RH_21-9.doc (20.10.2018.)

Zakon o audiovizualnim djelatnostima (NN 61/18). Dostupno na:

<https://www.zakon.hr/z/489/Zakon-o-audiovizualnim-djelatnostima> (31.10.2018.)

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. (NN 61/18) Dostupno na:

<https://www.zakon.hr/z/373/Zakon-o-arhivskom-gradivu-i-arhivima> (31.10.2018.)